

I

Des de l'edat de tretze anys, en què vaig deixar d'anar a estudi i vaig començar a dur pantaló llarg, fins al moment d'entrar a la pubertat, van passar uns mesos lents, morosos, beneïts, aparentment sense objecte, indecisos —igual que el cor—, ja que mentre, d'una banda, enyorava les tasques i els jocs escolars, de l'altra, cercava la companyia dels minyons granats i els consells dels homes fets. Em sentia estrany, d'acord amb l'edat i com el que era, és a dir, ni carn ni peix, una mena de cargol sense closca, indefens i exposat a tot. Era un temps en què parlava poc i escoltava molt, conforme en això, sense saber-ho, amb el parer dels savis.

Fins aleshores —l'any 1920— havia estat l'exemple típic del que se'n diu un «noi contemplat» i encara podia considerar-m'hi. No és pas que me'n gloriïgi, al contrari. Penso, però, que ateses les circumstàncies, no podia ser altrament. Amb tot, he de reconèixer que si, abusant de la llibertat gairebé il·limitada que m'era permesa, m'hagués decantat pel mal camí, les conseqüències haurien pogut ser desastroses. Per què no vaig fer-ho? La pregunta planteja, en petit, el gran problema de la responsabilitat —o del determinisme— de la conducta humana. L'antinòmia no ha estat resolta i, possiblement, no ho serà mai. La meva experiència em porta a creure que si no vaig triar el mal camí és perquè cap tendència profunda —l'instint, la sang, etc.— no m'hi portava. La cosa sembla clara —relativament, és clar.

Així, doncs, crec que l'explicació del comportament humà s'ha de cercar, almenys en bona part, en el tarannà, en la bona o mala jeia natural, en la manera íntima de ser, més que no pas en les idees i en les creences, entitats adventícies i sovint contradictòries. I bé cal que sigui en raó d'això que, per a molta gent, el mal no té cap atractiu. Si no fos així, la vida seria encara més bèstia i positivament infumable.

En bé i en mal, el temperament, des que un neix, adopta la forma de la necessitat; i dels factors —misteriosos— que el componen depèn la manera d'adaptar-se o de reaccionar. És tan impossible sortir d'un mateix com de saltar sobre la pròpia ombra. Equivaldria a sortir de la carcanada, de la massa de la sang, del nostre patrimoni cel·lular hereditari. D'ací que no hi hagi manera d'establir sobre això, que és individual, principis generals. L'home decantat a fer el mal, o al revés, a la hipocresia o a la sinceritat, a l'optimisme o al pessimisme, a la golafreria o a la sobrietat, perseverarà en el seu ésser, independentment de la religió que practiqui, de l'ambient on visqui o de la seva situació social. N'hi ha que diuen: «Si no hi hagués comunistes (o capitalistes), tot aniria millor.» No n'estic segur, però em dóna de parer que cada mortal, en el fons del fons i en relació amb el seu comportament, no seria millor ni pitjor. Cadascú seguiria igual, cadascú amb el seu paquet, immodificable. Ni el capitalisme, ni el comunisme, ni cap règim social no han pogut evitar, ni podran evitar mai, les tendències biològiques, les contradiccions interiors, ni, en definitiva, el drama de tot home enfront de les seves manques, de les seves angoixes, de la perspectiva de la vellesa i de la mort, del seu destí, en un mot.

Si no cregués el que dic, no em seria possible de continuar aquest intent de fer un mica de claror, part de dins, en el garbuix dels meus sentiments i de la línia de la meua vida. Restaria a parlar d'altres influències més conegudes (l'ambient familiar, l'educació, etc.) i, sobretot, del factor imitatiu, que és així mateix importantíssim, particularment durant l'«edat d'or» i els anys verds. Això no obstant, es podria creure que només s'imiten, per regla general, les afinitats, les semblances —en

virtuts i en defectes— subjacents en la criatura que imita.²⁹ Així, la imitació seria, més que cap altra cosa, una manera de reforçar el temperament o el caràcter, si es vol, o, almenys la idea que un es fa, de noi o de minyó —àdhuc d'home—, del propi caràcter. No hi ha ningú que, a les minyonies, no es cregui important. I després també, però molts ho saben dissimular.

En l'any de què parlava, però, els problemes que jo em plantejava eren d'una altra mena i es resolien gairebé sempre en forma de decepcions. Heus ací un dels inconvenients de les primeres pràctiques de l'ús de la lògica. De les meves converses amb les persones grans, en vaig poder deduir molt aviat que cap cosa de les que havia après a estudi i en els llibres, no em servia de res en la vida de cada dia. Ningú no es preocupava del Diluvi Universal, ni dels romans, ni del sacrifici de Numància, ni dels reis gots (jo em sabia tots llurs noms de memòria), ni dels moros, ni de la batalla de Lepanto, ni de la fecundació de les plantes, ni de les equacions, ni dels cossos simples, ni de la desembocadura dels rius, ni dels antípodes, ni del sistema planetari, ni del viatge del *Nautilus*, ni del Quijote, ni dels poetes romàntics, ni tan sols del Conde de Montecristo. Era, certament, deceptiu i gairebé n'hi havia per a plorar. En canvi, la gent, gairebé sense excepció, parlava de coses de les quals jo no en sabia un borrall. Així, per exemple, de la importància que tenien els diners i de la millor manera de guanyar-ne. Era una dèria que jo considerava poc seriosa. (Reconec que m'equivocava.) A casa meva, el meu avi, que era home de màximes, solia dir, amb l'índex alçat i la barba endavant, que l'ideal, en qüestió de diners, consistia a no tenir mai més de 50 duros (d'aquell temps) i a no mancar mai de 25 pessetes. Deia també que l'home pot fer diners —i molts, de vegades—, però que tots els diners del món no havien fet ni farien mai cap home. Era un ingenu i cal disculpar-lo perquè no feia més que repetir idees arcaiques o apreses també en els llibres i, per tant (o «ipso facto», com ell hauria dit), mancades d'acceptació general.

²⁹ Àdhuc els nois rebels que reaccionen contra els pares i l'ambient familiar, operen per una mena d'imitació «à rebours». Són els menys.

Sortosament, en un altre aspecte, la influència avial m'havia de ser, com en molts altres, benefactora i va estalviar-me, de segur, certs maldecaps. Jo tenia aleshores l'edat en què alguns minyons, segons he llegit, sofreixen una crisi, greu en algun cas, perquè s'entesten a cercar, mitjançant l'enteniment —sempre precari—, les proves de l'existència divina o, cosa que és igual, la motivació racional de la fe. Aqueixa crisi, per la influència esmentada i potser perquè anava ben alimentat,³⁰ jo, per fortuna (altres diran per desgràcia) vaig estalviar-me-la. El meu avi, en efecte, entenia que el problema religiós era un afer íntim, personal, d'intuïció o de consciència, un fruit geogràfic de vegades, però sempre al marge, o per sobre, de la raó. La discussió, sobre això, no portava enlloc ni aclaria mai res. Ho creia o no hi creia, vet-ho aquí. Era un afer que, com tants altres, el millor era encara no furgar-lo. De fet, en el dir de l'avi, tothom navegava a cegues per aquest món i és natural que cadascú cerqui un port de salvació. Quin home de bona naixença s'arriscaria a dir al pobre naufrag —naufrag tothom, pel sol fet de viure— que braceja desesperadament per arribar-hi, que el seu esforç és inútil perquè de port no n'hi ha cap? El meu avi coneixia els seus clàssics i, possiblement, Monsieur Homais. No seria cap desmèrit si es té en compte que Monsieur Homais, segons diuen, tenia raó. En tot cas, la posició del meu vell parent va induir-me a respectar totes les creences i a defugir qualsevol forma del fanatisme —àdhuc el de la llibertat. Així, igual que ell, he restat fidel a unes idees que no triomfen.

Ara bé, allò curiós —o potser allò natural— és que, per un altre cantó, jo seguia, en aquella època, la tradició parroquial de la meva àvia, la qual anava algun cop a missa i, particularment, les nits de la novena consagrada a la Verge del Pilar. Aqueixa novena sempre va ser molt lluïda, però sobretot en temps del rectorat de mossèn Antoni Bonet, fill de Tortosa, jove aleshores, pairalista —estil Verdaguer, cultíssim i excel·lent orador. Gràcies a ell, la novena del Pilar esdevingué una manifestació poètica i musical incomparable. Ell organitzà un cor de noies

³⁰ Segons Aldous Huxley, el misticisme pervé sovint de la manca de vitamines. D'ací que el fenomen fos tan freqüent durant l'edat mitjana. Un cervell mal alimentat és capaç de tot.

(una de les quals, sobretot, cantava com un angelet) difícil d'oblidar. A part d'això, que és molt, aquelles nits, ultra mossèn Bonet, predicaven altres reverends vinguts de Tortosa i fins de Barcelona. Els temes solien ser els mateixos, però l'accent canviava d'acord amb la territorialitat del predicador. I ara estic per dir que només un, dels molts que vaig escoltar, va semblar-me un bon canari, si bé no pas millor que mossèn Bonet. Era un dels barcelonins, però no fou la seva fonètica allò que va impressionar-me sinó l'assumpte —nou completament, almenys per a mi— i la forma lírica i subtil de desenvolupar-lo. Va parlar no res menys que de l'eternitat de l'infern. De tal manera que encara avui, i al cap de mil anys que visqués, podria evocar la imatge substancial, el pinyol, per dir-ho així, d'aquell sermó. Evidentment, el propòsit de l'orador (el qual devia ser gracienc, perquè pronunciava les *es* molt obertes, com la gent de Gràcia) s'encaminava a gravar en el cervell dels qui l'escoltaven la terrible sentència: aquells qui pels seus pecats van a l'infern, ja no en surten mai més i les seves penes i suplicis duren sempre —o, com ell deia, *sempra*. «Imaginem, estimats germans —declarà, més o menys—, que la Terra, aquesta Terra, la qual, com tots sabem, és una bola, imaginem que és tota de ferro. Suposem així mateix que cada any, un dia, un curt moment d'un dia, diguem del dia darrer de cada any, arriba una oreneta, una oreneta qualsevol, i aquesta oreneta, sense aturar-se, en el curs del seu vol, toca lleugerament amb la punta d'una ala, un punt de la immensa superfície de la Terra, és a dir, de la bola de ferro tan gran com la Terra. Quants anys, estimats germans, caldria que passessin perquè la delicada carícia de l'ala del petit ocell s'emportés desgastant-la la grandiosa esfera fins a no deixar-ne ni una engruna? Milions i milions. Què dic d'anys? De segles i segles. Què dic de segles? De milers i milions de segles, de milions i milions de mil·lennis. Doncs bé... (petita pausa emocional): durant tota aquesta quantitat incalculable de temps, els pobres condemnats a les penes eternes (*e-ter-nas!*), no haurien deixat de cremar, ni de patir ni un sol instant, de nit i de dia, constantment. I després, encara, quan de la terra de ferro no en restés ni una punta d'agulla, els damnats seguirien allí, enmig del foc, irredimibles, per sempre, pels segles dels segles, e-ter-na-ment!»